

Egy szenvedélyes vadász puska nélkül

Vojnich Oszkár barangolásai Ausztráliában és Óceániában

Vojnich Oszkár, a legendás vadász, író és utazó

Vojnich Oszkár elfeledett, egyúttal legendás személyisége a magyar utazóknak. Az utókor nem sokat tud róla, egyrészt mert ő még életében is inkább háttérben kívánt maradni, másrészt pedig azért, mert értékelését megghiúsította a halála után két hónappal kirobbanó I. világháború.¹ A harmadik ok a világegészből következik: Vojnich Oszkár szűkebb páttriája, a Bácska, illetve szülővárosa, Szabadka más állam fennhatósága alá került, hagyatékának ápolását ezért hosszú időn át elsősorban a helyi magyar kisebbség érezte feladatának.²

Vojnich munkásságának (újra)értékelése csak a rendszerváltás környékén kezdődött meg.³ Újabban több könyv⁴ és cikk⁵ is foglalkozott az életével és munkáival. Jelen írás azonban nemcsak Vojnich Oszkár, hanem Vojnich és Gubányi Károly kapcsolatára kíván fókuszálni, ugyanis a két utazó életében és munkásságában több közös kapcsolódási pont is található, úttörő jelentőségű, közel egy időben megjelent könyvek témája pedig lefedte az egész dél-csendes-óceáni térséget, Ausztráliát és Óceániát. Muszáj tehát Vojnichról röviden, Gubányi Károlyhoz kapcsolódóan is megemlékezni, egyúttal alakját e távoli térség magyar kutatóinak palettáján némileg erősebb kontúrokkal megrajzolni.

Élete és munkássága

Vojnich Oszkár dalmát eredetű családból származott, amely a 17. század végén költözött Szabadkára. A család 1741-ben Mária Teréziától címeres nemesi levelet nyert,⁶ egyes ágait később bárói rangra emelték.⁷ A Vojnichok „*Bács-Bodrog megyénél többen viseltek fő megyei hivatalokat*”,⁸ de a 19. század második felében megjelentek az országos politikában is.⁹

¹ Vojnichot olyan gyorsan elfeledték, hogy kimaradt például a Kéz Andor szerkesztette Felfedező Lexikonából (1937), és csupán szamoai látogatása miatt került bele Agárdi Ferenc könyvébe (A nagyvilág magyar vándorai, 1955).

² L. bővebben: Székely Tibor: A világgjáró vadász: Vojnich Oszkár élete és munkássága (Szabadka, 1980), illetve Kalapis Zoltán: Régi bácskai és bánáti utazók (Újvidék, 1987).

³ E tekintetben (is) úttörő munkát végzett Balázs Dénes, akinek köszönhetően Vojnich Oszkár külön szócikket kapott a Magyar utazók lexikonában (a szócikket Kubassek János és Krizsán László írták). Balázs Dénes még két könyvében (A kenyérfák árnyékában, 1987, illetve Magyar utazók Ausztráliában, Óceániában és a sarkvidékeken, 1995) megemlékezett a kalandos sorsú bácskai világgjáróról.

⁴ L. különösen: Lelbach Gyula: A világgjáró földesúr : Vojnits Oszkár élete és vadászkalandjai (Bp., 2009.) és Papp Árpád: Oscar Vojnic - Vojnich Oszkár (Szabadka, 2014).

⁵ L. például: Polgárdy Géza: Rendhagyó emlékezés egy rendkívüli emberre. Vojnich Oszkár, a világgjáró vadász (Földgömb 2005/8. 62-66.), illetve Kovács Zsolt: Vojnich Oszkár, az elfeledett utazó (Élet és Tudomány 2014/20. 618-620.), valamint Vojnits András: Vojnich Oszkár „természetfotói”. Az év természetfotója, anno 1900 (Foto Mozaik 2004. szeptember 58-60.)

⁶ Nagy Iván: Magyarország családai, címerekkel és nemzedékrendi táblákkal 12/264.

⁷ Kempelen Béla: Magyar nemes családok 11/134-136.

⁸ Nagy Iván: Magyarország családai, címerekkel és nemzedékrendi táblákkal 12/264.

⁹ Polgárdy a kiterjedt családból két Vojnich Istvánt is megemlíti, aki az országgyűlés tagja lett (a képviselőházban, illetve a főrendiházban). A legmagasabbra azonban kétségkívül Oszkár öccse, Sándor jutott, aki több cikluson keresztül volt a Képviselőház tagja, egy időben pedig - Tisza István híveként - a Munkapárt alelnöke is.

Vojnich Oszkár egy katonai és közigazgatási hagyományokkal bíró, tehető birtokos családban látta meg a napvilágot a nagy aszály időszakában, 1864-ben.¹⁰ Elsőszülött fiúként vélhetően közéleti pályára szánták, ezért hallgatott jogot a budapesti egyetemen.¹¹ Ezt követően valóban elkezdett lépkedni a hagyományos közigazgatási ranglétrán¹² a vármegyénél, de érdeklődését rövidesen az utazás és a sport vonta magára. Kiváló sportlövő volt, agyaggalamb-lövészetben több díjat is nyert.¹³ A lövészetet azonban nemcsak sportként, hanem a terepen is nagy élvezettel gyakorolta. Szenvedélyes vadászként¹⁴ utazásai során, ahol tehetette, helyi vadakat is ejtett. Nem mindenhol tehetette meg, Ausztráliáról például *“...meglehetősen csalódottan beszélt, aminek szerintem az volt az oka, hogy nem juthatott semmiféle vadászathoz, amire pedig, úgy látszott, élénken számított. Ausztráliában a vadászat nem sport, legföljebb kenyérkereset...”* - emlékezett vissza ausztráliai találkozásukra Gubányi Károly.¹⁵ A csendes-óceáni térségből való visszatérést követően Vojnich Oszkár figyelme talán ezért is fordult inkább Ázsia és Afrika felé, ahol kulturális élmények mellett vadászkalandokra is bőven nyílt lehetősége. Az utazás ugyanis számára ismeretszerzés és kellemes időtöltés volt egyszerre, azonban az utak többsége nem csupán saját szórakozását, hanem közérdeket is szolgált. Amerikai és óceániai útját követően kiadott útinaplói¹⁶ a térség első, terepbejárást követően, magyar nyelven készült útleírásai, amelyek szenttelen, tárgyilagos stílusa miatt Vojnichot leginkább a 20. századi magyar útikönyvszerzők egyik előfutáraként tisztelhetnék.

Vojnich Oszkár neve annak ellenére merült feledésbe, hogy öt kontinenst bejárva nyolc könyvet¹⁷ és számos cikket publikált. Összehasonlításképpen Gubányi hat könyvet írt, amelyek közül az utókor kettőt őrzött meg az emlékezetében. Vojnich könyvei közül azonban legtöbbször csak egyet, a csendes-óceáni útjáról szólót szoktak megemlíteni, azt is leginkább talán azért, mert a szigetek közti utazásainak leírása - a szerző saját fotóival illusztrálva - az egyszerű, romlatlan paradicsomi állapotokat örökítette meg.¹⁸

¹⁰ L. bővebben: Katus László: Az 1863-64. évi aszály és éhínség az Alföldön (In: Hudi József (szerk.): A fogyasztás társadalomtörténete. A Hajnal István Kör - Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Pápa, 2004. augusztus 27-28. (Bp.- Pápa, Hajnal István Kör – Pápai Református Gyűjtemények, 2007. 7-11.), valamint kortárs forrásként: Tompa Mihály: 1863. című költeményét.

¹¹ Vojnits Oszkár 1883-1886 között szerepel a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachjaiban.

¹² Vojnich Oszkár halála (Az Újság, 1914.05.23.14-16.)

¹³ L. például: Galamblövő-versenyek a Margitszigeten (Budapesti Hírlap, 1906.04.11.16.), Galamblövészet (Az Újság, 1909.05.30.17.).

¹⁴ L.: az egyik munkájához kapcsolódóan róla készült jellemzést (Följegyzések, in: Magyar Figyelő 1913/1. 320.)

¹⁵ Gubányi Károly: A real gentleman (In: Gubányi Károly: Tengerentúli Történetek, Bp., 1915. 85.)

¹⁶ Vojnich Oszkár: Budapesttől Sitkáig (Bp., 1894.) és Vojnich Oszkár: A csendes-óceán szigetvilága (Bp., 1908.).

¹⁷ A lenti táblázatba felvettem az első, töredékes útleírását is, amely száz évvel a megírását követően került nyomdába. L. még: 22. lj. Ha pedig a dél-csendes-óceáni térségről írott könyvet is ide számítjuk, Vojnichnak összesen tíz könyve jelent meg.

¹⁸ Ezt támasztja alá az is, hogy amikor írtak róla, egészen a legutóbbi időkig a csendes-óceáni útja kapcsán tették (leggyakrabban a Szamoáról és Fidzsiről készített leírásait idézték), vö. például Agárdi i.m. 465 skk. és Kalapis i.m. 251. skk. Balázs Dénes a Távoli tájak magyar utazói című sorozatában Vojnich új-zélandi és szamoai kalandjait idézte fel (azonban utalt arra is, hogy más földrészekén is megfordult), Balázs 1995. 70. skk.

Vojnich Oszkár legfontosabb munkái	
Afrikai út 1884 (1985)	A Csendes-óceán szigetvilága (1908)
Budapesttől Sitkáig (1894)	British India, Burma, a Maláji félsziget és Siám (1913)
A Spitzbergákig [1899 k]	A kelet-indiai szigetcsoporton (1913)
Oroszországban (a 40–62 szélességi fok között) (1904)	Hogyan vadászunk veszélyes vadra (1914)
A Vesuvion (1906)	

A szerző saját táblázata

A táblázatban szereplő könyvek Vojnich utazásainak tény- és képanyagát nagyrészt lefedik. Az első, az Amerikai Egyesült Államokról szóló munkája úttörő vállalkozás volt, a déli kontinenst is megjárt kortársai közül ebben - jóval később - csak Vay Péter követte.¹⁹ Vojnich több könyvet írt európai és ázsiai útjairól. Az ausztráliai és óceániai régióról szóló könyve angolul is megjelent.²⁰ Részben már afrikai kalandjaira is reagált utolsó, vadászattal kapcsolatos könyve, azonban itteni utazásainak összefoglalására²¹ már nem maradt ideje.²²

A csendes-óceáni körutazás

Vojnich Oszkár 1906 decemberében indult útnak Ausztráliába. A rövidebb úton haladt,²³ mint a fél évvel előtte utazó Gubányi Károly, tehát vonattal ment Budapestről az olasz csizma sarkáig, ahol hajóra szállt, hogy a Szezei-csatorna bejáratánál (Port Szaid) elérje a London-Sydney között közlekedő járatot. Az út állomásai ezt követően egybevágnak az Ausztráliába²⁴ (vagy Új-Zélandra²⁵) látogató magyarok beszámolóiban olvasottakkal. Aden után Colombóban a hajó délkeletnek fordult, és Ausztrália felé vette az irányt. Az első ausztrál kikötő, amelyet érintettek, Fremantle (Nyugat-Ausztrália) volt. Vojnich a következő megállónál (Port Adelaide, Dél-Ausztrália) azonban kiszállt, és vonattal, Victoria egykori aranymezőin át utazott tovább Melbourne-be. Innét Tasmániába, Hobartból pedig Új-Zélandra ment tovább, ahogyan pár évvel korábban Vay Péter is. Új-Zéland szigeteinek bejárást követően azonban

¹⁹ Vay előbb külföldön, német és angol nyelven, majd itthon, magyarul is megjelentette amerikai utazásairól készült feljegyzéseit (Nach Amerika in einem Auswandererschiffe : das innere Leben der Vereinigten Staaten, Berlin, 1908; The inner life of the United States, London, 1908; Amerikai naplókivonatok, úti jegyzetek, levéltörödékek, Bp., 1910).

²⁰ Oscar Vojnich: The island-world of the Pacific. Journey notes (Translated by Arthur B. Yolland. Bp., 1909.)

²¹ Az utolsó útján készített naplói, amelyből afrikai kalandjai rekonstruálhatóak lennének, halálát követően nem kerültek vissza Magyarországra (Kubassek János szíves közlése).

²² Egy töredékes munkája, amely egyúttal viszont az első útleírása is, éppen Afrikáról szól (www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-02/Vojnits_Oszkar_Afrikai_ut.pdf, 2021.09.06.). L.: táblázat.

²³ A hosszabb út Budapestről Londonon keresztül vezetett volna Ausztráliába. A helyzet néhány évvel később, amikor Fiuméből megindultak a rendszeres járatok az ausztrál kikötőkbe, jelentősen megváltozott, de az új útvonal bejáratására a világháború kitörése miatt nem maradt idő.

²⁴ L.: Gáspár Ferenc (A Föld körül, 1908. V/1-30.) és Gubányi Károly (Ausztrália, 1915. 30-37.) írásait.

²⁵ Kollát Lajos: Utazás Új-Zélandba (In: Csongrádi Újság 1912. 05.05.1-2., 1912.05.12.1-2., 1912.05.19. 1-2.)

még kétszer visszatért Ausztráliába, hogy Sydneyt és környékét, valamint Brisbane-t is felfedezhesse. Összesen nagyjából egy hónapot töltött a déli kontinensen.

Vojnich déltengeri utazása elsősorban a dél-csendes-óceáni térség szigeteinek felderítésére szolgált, bár több, a Csendes-óceán északi medencéjében is fekvő települést (Hongkong) vagy államot (Fülöp-szigetek) érintett. Az út legfontosabb állomásai: Szamoa (3 hónap), Új-Zéland (2,5 hónap), Hawaii (4 hét) és Fidzsi (3 hét) voltak. Bár ez a körút elsősorban kulturális élményeket nyújtott - amit a könyvben található néprajzi, régészeti és nyelvészeti hivatkozások jeleznek -, Vojnich puska nélkül is sportember maradt. Valószínűleg ő volt az első magyar, aki Hawaii-on kipróbálta az őslakosok kedvelt sportját, a szörfözést.²⁶ Vadászat helyett pedig halászott, amint ezt a különböző cápavadászatokon való részvétele bizonyítja.²⁷

Ebben az időszakban Vojnich figyelmét a vulkánok működése vonta magára. A csendes-óceáni tűzgyűrűn található számos aktív vulkán tanulmányozása volt az utazás másik fontos célja. Vojnich élvezettel kereste fel azokat a vidékeket (Új-Zéland, Szamoa, Tonga és a Bismarck-szigetek), amelyek tűzhányóiról már korábban olvasott. A róla szóló munkák többsége a szamoai vulkánossággal kapcsolatos leírásainak fontosságát hangsúlyozza, de érdemes megemlíteni, hogy Vojnich valamennyi ilyen jellegű leírása nagy forrásértékkel bír.²⁸ A földrajzi szempontok kiemelésével viszont általában háttérbe szorulnak a jogász szerző néprajzi megfigyelései, pedig Szamoa, ahol a helyiek gyorsan befogadták, és amelynek nyelvét is elkezdte megtanulni, társadalmával, az őslakosok hétköznapi életével kapcsolatos megállapításai a magyar nyelvű szakirodalomban egyedülállóak,²⁹ és hasonló a helyzet a könyv maorik helyzetéről, a tongaiak vagy a fidzsi szigetlakók életmódjáról szóló részeivel is.

Nem biztos, hogy az utazás kifejezett célja volt, de fontos eredményeként határozható meg a Vojnich Oszkár által készített nagy mennyiségű saját fényképfelvétel. Bár az anyag az idők során több helyre került,³⁰ de legalább fennmaradt,³¹ és ma már részben a nagyközönség által is hozzáférhető.³² Miután a közelmúltban sikerült Gáspár Ferenc térségben szerzett képei egy részének lelőhelyét is azonosítani,³³ Festetics Rudolf képeivel³⁴ együtt a térség (Ausztrália és Óceánia) vonatkozásában egy szép, viszonylag nagy magyar kollekcióval rendelkezünk a 19. század végéről és a 20. század elejéről.

²⁶ Vojnich surf riding-nak nevezi és "csónakon való evezésnek" fordítja. Vojnich 1908. 172-173.

²⁷ Vojnich 1908. 173. és 225-227.

²⁸ Például a Mt Tavurvur (Matupi) vulkánon és környékén tett látogatásáról szóló rész olvasásakor nehéz elvonatkoztatni, hogy a vulkán végül 1994-ben szinte teljesen elpusztította a csodálatos Rabaul városát, amelyről Balázs Dénes még az 1970-es években olyan szép szavakkal emlékezett meg.

²⁹ Óceániában ilyen szempontú helyszíni vizsgálatokra legközelebb közel egy évszázaddal később Balázs Dénesnek nyílt lehetősége (az 1970-es és 1980-as években megtett útjain), illetve versek formájában I. még: Várkonyi Nagy Béla megfigyeléseit (Ének az óceánról, Bp., SZKK, 1963).

³⁰ A képek elsősorban három helyen találhatóak: a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Néprajzi Múzeumban és a Szabadkai Múzeumban.

³¹ Itt elegendő utalni rá, hogy Vadona János (Az öt világrészből, 1893) könyvének képanyaga teljesen, Gubányi Károly ausztráliai képei pedig szinte teljesen elvesztek. Vojnich személyes hagyatékának jelentős része (így például a vadásznaplói és valószínűleg még kiadatlan kéziratok is) megsemmisült, amikor egykori budapesti lakását a II. világháború során bombatalálat érte (Lelbach i.m. 186.), azonban a korábban a különböző múzeumoknak adományozott tárgyainak és fényképeinek többsége megmaradt.

³² L.: a Néprajzi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum online adatbázisait.

³³ A képek a MNM Történeti Fényképtárában találhatóak (a készítő/gyűjtő megjelölése nélkül), az ELTE-letét anyagába keverten. Szétválogatásukat és katalogizálásukat követően digitális közzétételüket mielőbb érdemes lenne megkezdeni.

³⁴ Ezek részben Magyarországon, részben Franciaországban találhatóak.

Végül érdemes megjegyezni, hogy a csendes-óceánról szóló könyv 1908-ban magyar, 1909-ben angol nyelven is megjelent - a térségről szóló kortárs munkák közül egyedülként. Érzékelhető hatást azonban - a világháború és az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása miatt - már nem tudott kiváltani.³⁵

Az “alföldi utazók” beszámolóí a csendes-óceáni térségről

A 20. század nagy részében - egészen Balázs Dénes útikönyvének (Ausztrália, Új-Zéland, Óceánia) 1981-es megjelenéséig - a térséggel kapcsolatban leggyakrabban forgatott és hivatkozott munka Gubányi Károly Ausztrália című műve volt. Ez két, közel azonos szövegű kiadásban, 1915-ben és 1927-ben jelent meg, és átfogó, alapvetően kiegyensúlyozott, valóságghú képet rajzolt egy fiatal országról, az Ausztrál Államszövetségről és egy bátor, küzdőszellemmel megáldott népről, az ausztrálokról. Gubányi könyvének sikerében természetesen a szerző írói vénája, az aprólékos, éveken át végzett terepmunka, valamint a gazdag fénykép- és térképanyag egyaránt szerepet játszott. Azonban nem hallgatható el Lóczy Lajos és Cholnoky Jenő szerepe sem, akik már Gubányi első két kötetének kiadásában és népszerűsítésében jelentős szerepet vállaltak. A végeredmény: az, hogy Gubányi neve összeforrott Ausztráliával, hármuk munkájának köszönhető, azonban ez a népszerűség egyúttal hosszú árnyékot vetett két másik magyar utazóra és műveikre, akik - Gubányival szinte egy időben - szintén jelentős terepmunkát végeztek a térségben.

Gróf Vay Péter 1903-ban, Vojnich Oszkár pedig 1906-1907-ben járt Ausztráliában. A három magyar utazó életútjában több párhuzam is található. Mindhárman közel egyidősek voltak - Vay 1863-ban, Vojnich 1864-ben, Gubányi 1867-ben született -, és valamennyien az Alföldről származtak: Gubányi Ceglédre, Vay Gyónra, Vojnich pedig Szabadkára. Családi hátterük azonban jelentős eltérést mutatott, mert Vay főnemesi, Vojnich köznemesi, Gubányi pedig elszegényedett kismemesi családból érkezett, annyi közös vonást azonban találhatunk, hogy mindhármuk felmenői részt vettek a közéletben. Bár mindhárman egyetemet - Vay teológiát, Vojnich jogot, Gubányi pedig műgyetemet - végeztek, anyagi lehetőségeik és megélhetésük jelentősen különbözött. Vay már saját korában is műgyűjtőként és mecénásként volt ismert, Vojnich alapvetően földbirtokai jövedelméből utazgatott, Gubányi viszont hosszabb időn át polgári foglalkozásából élt. A három alföldi utazó között valószínűleg Gubányi a közös kapocs, aki éppen a transzszibériai vasútvonalon dolgozott, amikor Vay Péter annak egyik első utasaként oda látogatott.³⁶ Nehezen képzelhető el, hogy elkerülték egymást, bár a találkozásnak egyikük esetében sem maradt írásos nyoma. Vojnich és Gubányi pedig legalább egyszer - Sydneyben - találkoztak is. Mindhárom szerző több könyvet és cikket is írt élete során, és megfordult a dél-csendes-óceáni térségben. A legnagyobb területet Vojnich Oszkár járta be, aki Ausztráliában, Új-Zélandon és Óceánia számos szigetén egyaránt vizitált. Vay Ausztráliában és Új-Zélandon utazott, míg Gubányi Ausztráliában telepedett le, és Óceániából csak Szamoáról és Hawaiiiról voltak - hajóutakhoz kapcsolódó - személyes emlékei. E távoli

³⁵ Érdemes itt utalni arra, hogy Festetics Rudolf könyve eredetileg francia nyelven jelent meg (*Chez les cannibales*, Párizs, 1903), és bár Vojnich munkájánál mind tartalmában, mind képanyagában szerényebb vállalkozás, ma is rendszeresen idézik külföldön.

³⁶ Vö.: Gubányi Károly: *Öt év Mandzsorszámban* (Bp., Lampel, 1906. 275-282.) és Vay Péter: *Kelet császárai és császárságai* (Bp., Franklin, 1906. 133-140.).

régióba hármójuk közül Gubányi szeretett bele, akit aztán ez a szerelem egész hátralévő életében kísértett, Vay alapvetően negatív élményei csak közel egy éves utazása végére változtak pozitív érzésekké, Vojnichot pedig elsősorban a romlatlan óceániai kultúrák varázsolták el - ám csak átmenetileg. Vay később a távol-keleti népek és ezek művészete,³⁷ Vojnich pedig Afrika és a vadászat iránt mutatott huzamosabb érdeklődést. Hazatérése után Gubányi újra vízépítési kérdésekkel kezdett foglalkozni, de az ausztrál témák rendszeresen megjelentek ezekben a szócikkeiben is.

Ausztráliában és Óceániában szerzett tapasztalait a három szerző különböző módon dolgozta fel. Vay hazaérkezése után több évvel egy folyóiratban folytatásokban adta közre rosszul szerkesztett és számos hibát tartalmazó úti jegyzeteit. Évekig fontolgatta, hogy az anyagot önálló könyvvé formálja - és a szerzői koncepció, kezdetleges formában, valóban kirajzolódik a publikációkból -, de erre a nagyobb munkára valószínűleg újabb utazásai miatt sosem jutott elég ideje.³⁸ Vojnich könyveinek többsége úti jegyzeteinek szerkesztett, saját képanyaggal bővített változataként jelent meg. Ő gyorsan alkotott, általában közvetlenül hazaérkezése után véglegesítette is a kéziratát. Az óceániai út esetében is így történt, ugyanis a könyv röviddel visszaérkezését követően meg is jelent. Gubányi eredetileg szintén útleírásban gondolkodott,³⁹ de minél többet utazott, annál több dolog keltette fel az érdeklődését. Témáit - általában terepbejárást vagy információgyűjtést és könyvtári munkát követően - gondosan kidolgozta, és értekezés vagy cikk formájában közzétette. A könyv kéziratát viszonylag későn, 1912 körül kezdte írni, és közvetlenül elutazása (1913. május) előtt fejezhette be. Magyarországon - valószínűleg Cholnoky és/vagy Lóczy javaslatai alapján - a szövegen még jelentős változtatásokat eszközölt. A hosszú csiszolgatás mindenképpen a munka előnyére szolgált, ebben az esetben ugyanis az útleírásnál mélyebb és átfogóbb munka született, amely egyszerre volt képes megszólítani a tudományos élet szereplőit és az érdeklődő laikusokat. Képanyagánál fogva pedig nemcsak a felnőttek, de a fiatalok is szívesen forgatták.⁴⁰

Mindezek ismeretében válik érthetővé, hogy a térségről három, közel egy időben készült munka közül miért éppen Gubányié maradt meg leginkább a közösség emlékezetében. Vajon az egyes munkák tartalmában is találhatóak - a szerzők életútjában látottakhoz hasonló - egyezések?

Vojnich hatása Gubányira

Míg Vay munkája - bár egyes megállapításai egybecsengenek a tudós mérnökével - inkább kiegészítik Gubányi könyvét, ugyanis olyan témákat is érintenek, amelyeket Gubányi nem tartott fontosnak megemlíteni vagy csak érintőlegesen hozott fel, mint például az ausztrál

³⁷ L. két, talán legfontosabb munkáját: Vay Péter: Kelet császárai és császárságai (Bp., 1906.) és Vay Péter: A keleti féltekén (Bp., 1918.)

³⁸ Vay anyagából - jelentős munkával - egy Gubányi könyvéhez hasonló országleírás is készülhetett volna. Ez esetben Gubányi helyett őt tisztelhetnénk az Ausztráliáról szóló első magyar tudományos mű szerzőjeként.

³⁹ Gubányi Ausztráliába érkezését követően viszonylag gyorsan, 1907-ben arra az elhatározásra jutott, hogy könyvet ír a kontinensről (Gubányi Károly 1907.02.27-i levele Cholnoky Jenőhöz, Cholnoky-hagyaték, Magyar Földrajzi Múzeum). Köszönöm Puskás Katalinnak, hogy felhívta a figyelmemet Gubányi Károly leveleire.

⁴⁰ L. erre: Henrich Viktor könyvét, amelyben elmeséli, hogy fiatalon Gubányi könyvét olvasva ébredt fel az érdeklődése Ausztrália iránt (és saját, Sz. Weress Jolán segítségével készített könyvét erre tekintettel ajánlotta Gubányi emlékének). (Sz. Weress Jolán: Ausztrália közléről, Bp., Centrum, 1936.).

bennszülöttek sorsa és helyzete, amelyet Gubányi észlelt, de alapvetően két egyenlőtlen eszközökkel rendelkező kultúra ütközéséből adódó következménynek tartott, Vay viszont mélyen és konzekvensen elítélt.

Gubányi és Vojnich könyveit összehasonlítva is megfigyelhető, hogy a két könyv egymást bizonyos tekintetben kiegészíti. Ilyen például az Ausztráliába történő utazás leírása, amely Gubányinál mindössze néhány, kevés konkrétumot tartalmazó bekezdésre szorítkozik, Vojnich viszont részletesen, adatokkal bőven ellátva tárgyal. Miután a két utazó Budapest és Adelaide között ugyanazon az útvonalon haladt, ez az eltérő tárgyalási mód az események rekonstrukciójához mindenképpen érdemi segítséget jelent. Tartalmi kérdésekben viszonylag sok az egyezés, hasonló jelenségekre figyelnek fel, hasonló következtetésekre jutnak. Vojnich azonban mindvégig megőrzi szentelen stílusát, míg Gubányi néha kilép az alapvetően tartózkodó, harmadik személyben beszélő utazó köntöséből és személyes véleményének is hangot ad (különösen az utolsó két fejezetben).

Ennél is fontosabb adalék azonban a személyes találkozásuk, amelyre Sydneyben kerülhetett sor valószínűleg 1908 elején, amikor Vojnich pár napra oda látogatott. Kevésbé ismert, hogy halálakor a legszebb búcsúztatást Vojnich Oszkár Gubányi Károlytól kapta, aki egy novellában elevenítette fel ezen évekkel korábbi találkozásnak az emlékét.⁴¹ Ehhez azt is tudni kell, hogy Gubányinak egy nyolc novellát tartalmazó novelláskötete jelent meg 1915-ben, a Vojnichról szóló megemlékezés ezek egyike volt. Gubányi itt nemcsak a beszélgetésüket idézte fel, de a Vojnich Oszkárnak - vagy ahogy Szamoán nevezték: *“Szerető Szívnek”* - kedves szamoai időszakot is. Az írás végén a szerző nem tudta titkolni megrendülését, és a következőképpen búcsúzott a nagy utazótól: *“Szegény honfitársam... [...] ha most ott állsz fent a legmagasabb bíró ítélőszéke előtt, aki az ő igazságos szigorában mind számon kéri tőled azt a sok elejtett oroszánt, medvét és a százféle más nagy fenevadat, amiknek oly hidegvérrel vetted el az életét, a mindent magábafoglaló nagy mennyei protokollumban bizonynal enyhítő körülményül van a neved mellé jegyezve, hogy az utolsó csöpp véredig magyar úriember voltál - vagy ha talán odafönn még mindig angolul folya a könyvvezetés, hát ez bizonynal úgy van ott bevezetve, hogy: ‘He was a real gentleman.’”⁴²*

A fenti sorokat olvasva azt hihetnénk, hogy ezzel a novellával Vojnich és Gubányi kapcsolata lezárult. Ám nehéz figyelmen kívül hagyni a két életpálya utolsó, hasonlóságot mutató mozzanatát, ez pedig a halál módja és indítéka. A Vojnich haláláról szóló újságcikkek, illetve a korabeli egyiptomi halotti anyakönyvi bejegyzés szerint⁴³ öngyilkosság történt. Az indíték tekintetében - ahogy a halál módjának esetében is - azonban máig⁴⁴ több verzió tartja magát tudományos körökben.⁴⁵ Gubányi öngyilkossága talán kevésbé közismert, a Földrajzi

⁴¹ Gubányi Károly: A real gentleman (in: Gubányi Károly: Tengerentúli történetek, Bp., 1915. 81-115.)

⁴² Gubányi Károly: A real gentleman (in: Gubányi Károly: Tengerentúli történetek, Bp., 1915. 115.)

⁴³ Kubassek János szíves közlése.

⁴⁴ A Budapesti Hírlap tudósítójának a temetés alkalmából tett megállapítása tulajdonképpen ma is aktuális: *„Vojnich Oszkár tragédiája tele van egyéni momentumokkal, amit nem ért meg senki, amit nem tudunk megmagyarázni, nem tudunk megfejtetni.”* (Budapesti Hírlap, 1914.06.03.9.). A tisztánlátáshoz a magyar források mellett valószínűleg a korabeli angol és német diplomácia jelentéseket is meg kellene vizsgálni.

⁴⁵ A Természet és vadászat konferencián elhangzott előadásomat követően a hozzászólások három különböző verzió lehetőségét vázolták fel annak ellenére, hogy a halotti anyakönyvi bejegyzés - Kubassek János helyszíni vizsgálata szerint is - egyértelműen öngyilkosságról szól. Köszönöm Faragó Sándornak, hogy Chernel István naplóbejegyzésére (1914.05.23., in: Faragó Sándor: Lélekkel teljesített hivatás I., Sopron, NYME, 2015. 39-40.)

Múzeumban található Gubányi-hagyatékban is csak szóbeli közlés alapján került rögzítésre.⁴⁶ Ott azonban az életpálya rekonstrukciója több támpontot adott az indíték tekintetében - ezek között pedig, a korábban írt novella alapján, akár Vojnich esete is szerepet kaphatott. Gubányi esetében azonban a legfontosabb - valószínűleg döntő - indíték a tudós mérnök gyenge fizikai állapota lehetett, amely őt, aki élete legaktívabb részét egyszerű körülmények között, ám korlátok nélkül töltötte, egyre jobban zavarta.⁴⁷ Vojnich esetében is felmerült ez verzió,⁴⁸ de teljes bizonyosságot - sajnos - még a megmaradt iratanyag esetleges vizsgálata sem hozhatna,⁴⁹ így csupán annak a megállapítására szorítkozhatunk, hogy Vojnich 1914-ben 50, Gubányi pedig 1935-ben, 68 évesen, saját elhatározásból távozott e világból.

felhívta a figyelmemet. Köszönöm Gábris Gyulának, hogy Herczeg Ferenc Vojnich Oszkárral kapcsolatos visszaemlékezésére felhívta a figyelmemet (Herczeg Ferenc emlékezései, Bp., Szépirodalmi, 1985.).

⁴⁶ A hagyaték adományozója, Gubányi Zsuzsanna - Gubányi Károly örökbe fogadott fiának, Gubányi Emilnek a lánya szerint: "*G[ubányi] K[ároly] öngyilkos lett, vadászfegyverével vetett véget életének*" - jegyezte fel az egyik lapra ceruzával Balázs Dénes, a Magyar Földrajzi Múzeum alapítója.

⁴⁷ Gubányi Károly, a tudós mérnök (in: Gubányi Károly: Ausztrália / Charles Gubanyi: Australia (fordította, a lábjegyzeteket és a bevezető tanulmányokat készítette: Domaniczky Endre) (Bp., Magyar Földrajzi Múzeum - Fakultás, sajtó alatt).

⁴⁸ Polgárdy Géza: Rendhagyó emlékezés egy rendkívüli emberre. Vojnich Oszkár, a világjáró vadász (Földgömb 2005/8. 62-66.)

⁴⁹ Bár mindkét személy esetében nagy nehézséget okoz a közeli családtagok, barátok visszaemlékezésének hiánya, Gubányinál nagy segítséget jelentett, hogy fogadott fia (vérszerinti unokaöccse) sokat tett annak érdekében, hogy Gubányi Károlyról ahol csak lehet, pontos adatok jelenjenek meg, és élete végén saját emlékiratot állított össze nagybátyjáról (Gubányi Emil visszaemlékezése (kézirat), Gubányi-hagyaték, Magyar Földrajzi Múzeum).